
PERCEPTION OF MUSIC BY HELP OF OTHER ARTS

Krasimira Georgieva Fileva – Ruseva Academy of Music, Dance and Fine Arts - Plovdiv, Bulgaria, krassyfilleva@abv.bg

Abstract: It is known that a person perceives most of the information in a visual way. This means that the sensory culture of vision is richer, more fully developed than that of other senses. It is known that a human as a social individual uses daily and effectively develops verbal communication with other people. This means that the word with all the information it carries, including emotional, is easily understandable by all who speak the same language. Both types of receiving signals are most worked out and developed the most versatile and rich in every person, and information obtained in these ways is the most detailed, varied, including subtle emotional nuances, easily understandable and perceived most accurately, with the least distortions, as it is invariably needed in everyday human activities and therefore its perception and processing is constantly trained and developed. The non-verbal information that one receives by hearing also has a place in everyday practice, but its volume is not as large as that of information obtained by sight, nor is it so significant and as often used as the communication perceived through speech communication. All these facts warrant claiming that the processed non-verbal hearing information is also not as complete as the visual and the speech. A type of organized non-verbal sound signals is also the music that one perceives. However, as is clear, musical perception is not as versatile and complete as the perception of works of fine (visual perception) and verbal arts (speech perception). This makes it possible to assert that in order to become richer and more precise, the perception of a musical work can be supported by the perception of works of these arts which have a similar character to that of the musical piece that is listened.

This idea is an important part of Prof. Penka Mincheva's system for enriching and refining the musical perception of students from the general education school in Bulgaria through combining the perception of a musical work with the perception of suitable works of other arts. This idea is widely used in the textbooks on music of our authors' team under the guidance of Prof. Penka Mincheva [7 - 15]. With various specific tasks in music textbooks throughout the training course, while listening to tonal works are displayed paintings, drawings, photographs, interpreted and composed poems, students paint their own impressions of the sounded music. It is also planned to introduce the adolescents from the 3rd to the 7th grades with works of the musical-stage genres, through which it is fulfilled an integrative connection with more types of arts. The combination of the perception of music with a display of works of other arts, made in the textbooks on music for the 1-7 grade [7 - 15], I am examining in this study, by reference to specific examples.

The result of the combined perception of works of various arts is not only enriching the impressions of the particular perceived musical work, but also a longer-term:

- Gradual development of the skills to experience the listened music, to reveal its character, to track not only the brightest but also the most delicate changes in this character in the course of musical act;
- Education of the style sense, respect, understanding and love to the valuable musical art.

Naturally, this approach, with the vivid impressions created during its implementation, has a beneficial effect on the more reliable memorization of the main subjects of the auditioned samples of tonal art. Thus, the musical culture of the young people is also increased.

Keywords: general education school, music textbook, links between arts

ВЪЗПРИЕМАНЕ НА МУЗИКА С ПОМОЩТА НА ДРУГИ ИЗКУСТВА**Красимира Георгиева Филева-Русева**

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив, България

krassyfilleva@abv.bg

Резюме: Известно е, че по-голямата част от информацията човек възприема по зрителен път. Това означава, че сетивната култура на зрението е по-богата, по-пълноценно развита в сравнение с тази на другите сетива. Известно е, че човекът като социален индивид ползва ежедневно и развива ефективно вербална комуникация с другите хора. Това означава, че словото с цялата информация, която носи, включително и емоционална, е леко разбираемо от всички, които говорят един и същ език. Двата типа получаване на сигнали са най-

отработени и развити най-многогранно и богато у всеки човек, а информацията, придобита по тези пътища е най-детайлна, разнообразна, включваща по-фини емоционални отсенки, леко разбираема и възприемана най-точно, с най-малко изкривявания, тъй като е неотменно необходима във всекидневната човешка дейност и затова възприемането и обработването ѝ е постоянно тренирано и развивано. Невербалната информация, която човек получава по слухов път, също има място в ежедневието практика, но нейният обем не е толкова голям, колкото този на информацията, придобивана по зрителен път, нито тя е толкова значима и толкова често използвана, колкото получената чрез речево общуване. Всички тези факти дават основание да се твърди, че обработената невербална слухова информация също не е толкова пълна, колкото зрителната и речевата. Вид организирани несловесни звукови сигнали представлява и музиката, която човек възприема. Както се изясни обаче, музикалното възприятие не е толкова многогранно и пълноценно, колкото възприемането на произведения на изобразителните (зрително възприятие) и на словесните изкуства (речево възприятие). Това позволява да се твърди, че за да стане по-богато и точно, възприемането на музикална творба може да бъде подкрепено с възприемане на произведения на тези изкуства, които имат сходен характер с този на музикалната пиеса, която се слуша.

Тази идея е важна част от системата на проф. Пенка Минчева за обогатяване и прецизиране на музикалното възприятие на учениците от общообразователното училище в България чрез съчетаване на възприемането на музикална творба с възприемането на подходящи произведения на други изкуства. Тази идея е широко използвана и в учебниците по музика на нашия авторски колектив под ръководството на проф. Пенка Минчева [7 - 15]. С различни конкретни задачи в учебниците по музика през целия курс на обучение при прослушване на тонови творби се показват картини, рисунки, фотографии, рецитират се и се съчиняват стихове, учениците рисуват своите впечатления от прозвучалата музика. Предвидено е и запознаване на подрастващите от 3. - 7. класове с произведения на музикално-сценичните жанрове, при което се осъществява връзка с още повече видове изкуства. Съчетаването на възприемане на музика с показ на произведения на други изкуства, осъществено в учебниците по музика за 1. – 7. клас [7 - 15] разглеждам в настоящото изследване, като се позовавам и на конкретни примери.

Резултатът от комбинираното възприемане на произведения на различни изкуства е не само обогатяване на впечатленията от конкретното възприемано музикално произведение, но и по-дългосрочен:

- Постепенно развитие на уменията да се преживява слушаната музика, да се разкрива характерът ѝ, да се проследяват не само най-ярките, но и деликатните промени в този характер при протичането на музикалното действие;

- Възпитаване на стиловия усет, уважението, разбирането и любовта към стойностното музикално изкуство. Естествено, този подход с ярките впечатления, които се създават при прилагането му, оказва своя благоприятен ефект и върху по-надеждното запаметяване на основни теми от прослушваните образци на тоновото изкуство. Така се повишава и музикалната култура на младежите.

Ключови думи: общообразователно училище, учебник по музика, връзки между изкуствата

1. УВОД

Известно е, че по-голямата част от информацията човек възприема по зрителен път. Това означава, че сетивната култура на зрението е по-богата, по-пълноценно развита в сравнение с тази на другите сетива. Известно е, че човекът като социален индивид ползва ежедневно и развива ефективно вербална комуникация с другите хора. Това означава, че словото с цялата информация, която носи, включително и емоционална, е леко разбираемо от всички, които говорят един и същ език. Двата типа получаване на сигнали са най-отработени и развити най-многогранно и богато у всеки човек, информацията, придобита по тези пътища е най-детайлна, разнообразна, включваща по-фини емоционални отсенки, леко разбираема и възприемана най-точно, с най-малко изкривявания, тъй като е неотменно необходима във всекидневната човешка дейност и затова възприемането и обработването ѝ е постоянно тренирано и развивано. Невербалната информация, която човек получава по слухов път, също има място в ежедневието практика, но нейният обем не е толкова голям, колкото този на информацията, придобивана по зрителен път, нито тя е толкова значима и толкова често използвана, колкото получената чрез речево общуване. Всички тези факти дават основание да се твърди, че обработената невербална слухова информация също не е толкова пълна, колкото зрителната и речевата. Вид организирани несловесни звукови сигнали представлява и музиката, която човек възприема. Както се изясни обаче, музикалното възприятие не е толкова многогранно и пълноценно, колкото възприемането на произведения на изобразителните (зрително възприятие) и на словесните изкуства (речево

възприятие). Това позволява да се твърди, че за да стане по-богато и точно, възприемането на музикална творба може да бъде подкрепено с възприемане на произведения на тези изкуства, които имат сходен характер с този на музикалната пиеса, която се слуша.

Тази идея е важна част от системата на проф. Пенка Минчева за обогатяване и прецизиране на музикалното възприятие на учениците от общообразователното училище в България чрез съчетаване на възприемането на музикална творба с възприемането на подходящи произведения на други изкуства. Тази идея е широко използвана и в учебниците по музика на нашия авторски колектив под ръководството на проф. Пенка Минчева [7 - 15]. С различни конкретни задачи в учебниците по музика през целия курс на обучение при прослушване на тонови творби се показват картини, рисунки, фотографии, рецитират се и се съчиняват стихове, учениците рисуват своите впечатления от прозвучалата музика. Предвидено е и запознаване на подрастващите от 3. - 7. класове с произведения на музикално-сценичните жанрове, при което се осъществява връзка и с други видове изкуства. Съчетаването на възприемане на музика с показ на произведения на други изкуства, осъществен в учебниците по музика за 1. – 7. клас [7 - 15] разглеждам в настоящото изследване, като се позовавам и на конкретни примери.

1. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗОБРАЖЕНИЯ ЗА ВНИКВАНЕ В ХАРАКТЕРА НА МУЗИКАЛНО ПРОИЗВЕДЕНИЕ

Показът на картини е подходящ за вникване в емоционалното съдържание, в колорита, образността на изучаваната музикална творба, която се илюстрира с изображението. В първите години на обучение две или повече от показаните визуални творби са контрастни по характер на музикалната пиеса, а при едно от изображенията сходството с музиката е явно, с постепенно придобиване на опит от учениците картините се подбират така, че да бъдат все по-близки по характер една с друга, но в един от зримите образци все пак да се открива по-голямо сходство с музиката. Това сходство може да е свързано със стил, композиция на изображението, образност, колорит.

Още в 1. клас [7] към изучаваната песен „Знамето ни е трицветно“, по музика и текст на Милан Митов, са поместени елементарни рисунки-знаци на момче и момиче в бално облекло и танцуващи валс, две рисунки на деца в български народни носии, като на едното изображение децата играят право хоро, а на другото – ръченица, както и рисунка на войник в парадна униформа. От четирите изображения първокласниците трябва да изберат и посочат това, което най-точно съответства на песента. Фигурата на войника се асоциира с марш, каквато е и песента, а парадната униформа – с празник, тъй като повод за изучаване на „Знамето ни е трицветно“ е Националният празник на Република България – 3. март. Правилният отговор е очевиден, защото три от изображенията имат много явно различие с песента, както в „тематиката“ - танци, така и в персонажите – деца в народни носии и танцуващи в бално облекло.

През същата учебна година първокласниците слушат цикъла от детски пиеси на Дмитрий Кабалевски „Трите приятелки“. Пиеските носят заглавията и, съответно, характера: „Веселушка“, „Сърдитка“ и „Ревливка“. Към тях е поместена много кратка приказка, която подсказва на първокласниците типичното настроение на всяка от приятелките. Приказката е подкрепена и със сполучлива, забавна илюстрация на трите момичета, на която израженията на лицата им са ясно разпознаваеми. След това, до края на учебника, трите лица стават знаци съответно за весел, тъжен и гневен характер на слушаната музика. Към много от следващите произведения, които първокласниците слушат, е зададен въпросът, коя от трите приятелки най-много ще хареса пиесата. Обединени по този приятен начин, приказка (забавна за малките ученици разновидност на словесните изкуства) и рисунки-знаци (информативен и разбираем за децата жанр от изобразителните изкуства), подпомагат началното ориентиране в музикалноизразните средства, с които се създава образът на герой от музикална творба.

При показ на картина може да се потърси опора в тематиката на тонова и визуална творба. Това може да се използва като повод за насочване на вниманието на учениците към колорита на картината, изобразените емоции на персонажите (където има такива) и съответствието на изразните средства с тембъра, артикулацията, темпото, динамиката в музикалната пиеса.

В електронния учебник за 7. клас [15] към темата за българските народни жетварски песни е създадена задача, в която от учениците се изисква:

- Да изтеглят от интернет картини от български художници, изобразяващи жътва;
- Да посочат авторите на тези картини;
- Да определят характера на всяка от картините;

- Да посочат, какво по-често се изобразява – непосилната горещина под жаркото слънце, радостта от труда, благодарността към Бог за обилната реколта, веселите закачки на жетварите;

- Да разкажат, какво ще нарисуват на своя картина по темата за жътва.

Поставен е и въпросът, коя от разгледаните картини е най-близка по характер до жетварската народна песен „Рано ми слънце огреяло“, като, за да отговорят на въпроса, на седмоласниците е посказано да помислят върху това, какъв е характерът на мелодията на песента – закачлив, спокоен, тъжен, скоклив, празничен, волен, протяжен; какъв е колоритът на картините – топъл, студен, мрачен, ярък; има ли метрична пулсация мелодията и какво е темпото, в което би звучала най-добре; какво изразяват лицата, позите и жестовете на жетварите в картините.

Удачен подход е илюстрирането от учениците на прозвучала музикална творба. Естествено, не във всяко учебно занятие има достатъчно време за рисуване на цяла картина, затова някои задачи са изградени така, че да се поиска предаване на характера на музиката, без да се стига до рисуване. В електронния вариант на учебника за 3. клас към песента „Лятна ваканция“ [10] е поставена задачата да се избере най-подходящият от посочени шест сюжета за илюстриране на песента. Условието на задачата изисква при избора третокласниците да се съобразят не само със съдържанието на поетичния текст, но и с характера на музиката. Предложените сюжети са: облачно небе; бурно море; спокойно море и ярко слънце; ято отлитаци птици; мартеници в червено и бяло; маска на кукер. На веселата, безгрижна мелодия на песента и по-скоро замечтано-гальовния характер на стиховете най-много подхожда рисунка на спокойно море и ярко слънце, което повечето ученици избират.

2. ЛИТЕРАТУРНИЯТ ТЕКСТ В ПОМОЩ НА РАЗКРИВАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛНОТО СЪДЪРЖАНИЕ НА МУЗИКАЛНА ТВОРБА

Пример за използване на **литературен текст** за създаване на паралел между характера на кратък разказ и тембри на музикални инструменти откриваме в задача от учебника за 2. клас [8]. Поместен е разказ на ученичката Ана Русева „Пролет в гората“. Характерът на разказа е светъл, идиличен, с много описания на нежни звуци – тих ромон на поточе, песен на ранобудни птички, удари на кълвач, ветрец, полюшващ клонките на дръвчетата, възглас на кукувичка – с които е изобразено пролетно утро в гората. От второкласниците се изисква да озвучат краткия разказ с ученическите музикални инструменти: бърдуче, триангел, конче, клавиеси и други. Подборът на инструмент и появата му в определен момент от разказа трябва да съответства не само на звука, който се имитира с този инструмент, но и общо на характера на разказа.

За използване на **поетични образци** за обогатяване възприемането на музикална творба могат да се посочат следните подходи:

- От посочените няколко стихотворения да се определи, кое е най-подходящото като „илюстрация“ на музикалното произведение. От учениците трябва да се поиска да аргументират избора си на определен поетичен текст. Изтъкването на основания за избора ще докаже, че той не е направен случайно, а е резултат от оценка на съответствията в характера между музикална и поетична творба.

В учебника по музика за пети клас [11] е предвидено изучаването на Химна на Република България и Химна на Европа. Във връзка с това е поместено определение за химн и са предложени три стихотворения, от които учениците да посочат, кое е подходящо по характер за текст на химн. Стихотворенията са „Минзухар“ от Пейо Яворов, „Напред“ от Стоян Михайловски и „Капчици дъждовни“ от Пенчо Славейков. Първото и третото стихотворение имат светъл, идиличен характер, докато „Напред“ звучи героично. Естествено, двете лирични стихотворения не подхождат за създаване на химнова музика.

- Много ефективен подход е този, при който посоченото като подходящо по характер стихотворение **се рецитира от ученик**, който може да се справи добре с тази задача, или от учителя. При успешен опит ясно се долавят кореспондиращите с музикалната пиеса изразни средства, като динамика, тембър, пунктуация, агогика.

- Друг, също много ползотворен подход за допълване на възприемането на музикално произведение с творба на словесно изкуство с цел повишаване на емоционалната отзивчивост към възприемания музикален образ, е на учениците да се постави задача **да съчинят свои стихове** към прослушвана музикална пиеса. Така, давайки воля на собственото си въображение, тези ученици, които се справят, ще покажат емоционалното съответствие на тонов и словесен образ, а останалите ученици получават още, допълнително възприемани стихове, с които да обогатяват емоционалния си отклик на произведения на изкуството.

Благоприятен ефект върху подобряването на качеството на възприемане и способността за вживяване в слушаната музика, са музикалните приказки. В учебниците се използват пиесите-приказки „Храбрият оловен войник“ от Сергей Бальозов, „Принцесата върху граховото зърно“ от Сергей Борткиевич и др. Още в 1. клас, към рубриката „Музиката разказва“ [7] е предвидена за слушане клавиричната пиеса от Парашкев Хаджиев „Бабина приказка“. Към нея е поместен кратък текст на приказка, в която се разказва за страшен змей, който се появил в едно китно планинско селце, закрил слънцето и в селото паднал мрак. Най-храбрият момък прогонил змея и слънцето отново грейнало над селото. Тази приказка, разказана с думи помага на първокласниците да усетят ярката промяна в характера на музикалната приказка, разказана с тонове.

3. ЗАПОЗНАВАНЕ С МУЗИКАЛНО-СЦЕНИЧНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

С голямо удоволствие учениците се запознават също с произведения на музикално-сценичните жанрове, като опера и балет, които имат приказни, или наподобяващи приказки, сюжети. С такава цел сме предвидили запознаването, естествено, в съкратен вид, с балета „Пепеляшка“ от Сергей Прокофиев, а също и с балета „Лебедово езеро“ от Пьотр Илич Чайковски (предвидено за възприемане в 3. клас). Съдържанието на крупните творби се „разказва“ чрез запознаване с либретото на произведенията. Действието в „Лебедово езеро“ е разказано накратко на третокласниците преди прослушване на ключовите фрагменти от музикално-сценичната творба [9]. След това към самите звучащи примери се поставят конкретни задачи. Например възприемането на темата на Одета се свързва с изискване да се определи характерът на мелодията, а също и с опит за откриване на музикалните инструменти, които я изпълняват, и с помощта на които е охарактеризирана героинята. От учениците се изисква също и да обяснят, защо са подбрани точно тези инструменти, какъв характер на мелодията придава използването им. Сходни въпроси са зададени и към другите музикални примери от балета, като към третия откъс, без да се назовава заглавието, се изисква от третокласниците да посочат, кой момент от балета е илюстриран с тази музика. Допълнителни въпроси и задачи, поставени в електронния вариант на учебника [10], са:

- При прослушване на темата на Одета да опишат, как си представят образа на обрисованата с такава музика принцеса-лебед Одета – какво изразява лицето ѝ, с какви дрехи е облечена, как танцува;

- При прослушване на темите на двата напълно различни един от друг мъжки образа – на Зигфрид и на злия магьосник Ротбарт също се изисква от третокласниците да опишат, как си представят героите – лицата, дрехите, танците им;

- По-трудна задача е, в момента, когато на бала в двореца вместо Одета се появява Одилия, да определят, дали музиката променя своя характер и как си представят разликата във вида, облеклото и движенията на двете героини;

- Последната задача е, след възприемането на всички музикални примери всеки ученик да си избере сцена от балета, която да нарисова. Към тази задача са прибавени подсказките, да си припомнят музиката, която звучи в сцената, характерът на тази музика, това, кои герои присъстват в момента на действието, как си представят да изглежда сцената в този момент – каква е обстановката, дали тази сцена е силно осветена, или загадъчно затъмнена. Когато рисунките са готови, се предлага те да се сравнят, да се посочи, дали идеите си приличат и дали отразяват характера на музиката, която звучи в изобразеното действие.

Положителен резултат има и възприемането на фрагменти от опери. След запознаване на класа с либретото се прослушват определени арии, които имат ключово значение в драматургията на операта, като емоционалното въздействие се определя от развитието на сюжета в дадения момент. По-големи ученици – тези от 7. клас – изучават мюзикъла „Котки“, където слушат арията „Мемори“ и се запознават с откъси от рок операта „Исус Христос – суперзвезда“ от Андрю Лойд Уебър, от която възприемат ария по свой избор [14]. В електронния учебник за 7. клас [15] е предвидено след прослушване на арията „Мемори“, запознаване с основните обстоятелства, свързани с котката Гризабела, която пее тази ария и намиране в интернет на български превод на текста на арията, учениците да опитат да опишат: сценичния костюм на Гризабела, танца, който тя би изпълнявала, докато пее вълнуващата ария, декора и осветлението на сцената в този момент от действието на мюзикъла. В този случай за вникване в характера на музиката се разчита на въображението на учениците и на паралели с изразните средства на сценография, танц, дизайн на облеклото. В следваща задача от електронния учебник на седмоласниците е предложено да потърсят в интернет изображения на костюми от постановки на „Котки“ и „Исус Христос – суперзвезда“ и, като си ги разменят и разгледат внимателно, да определят, дали между костюмите на героите в сценичните реализации на двете

творби има повтарящи се разлики. Натрупаните впечатления от снимките отново са в полза на осъзнаване и словесно определяне на отликите в характера на музикалните персонажи и на музиката от двете творби.

Поетичен текст в учебниците по музика се използва не само за вникване в музикалния образ, а също и за изясняване на метроритъм. В учебника за 2. клас [8] е поставена задачата, да се изговарят стиховете от определената за изпълнение песен „Под нашата стряха“ (музика Борис Тричков, текст Ран Босилек), като се изпробват изучените до момента „начини на отмерване“ (метруми) – два еднакви удара, два удара, от които вторият е по-дълъг, три еднакви удара и три удара, от което третият е дълъг.

В учебника за 6. клас [12] към темата за фолклора на Добруджа е направен паралел между добруджанската жетварска народна песен „Слънчице, мило мамино“ и разказа на Елин Пелин „По жътва“. Народната песен е протяжна, безмензурна, с красива, експресивна, богато орнаментирана мелодия, а в разказа е описан тежкият труд на жетварите, довел до смъртта на обичано селско момиче. В учебника е поставена задачата да се опишат чувствата, които разказът поражда, следвана от въпроса, дали учениците откриват прилики в характера между разказа и песента. Тъй като е публикуван текстът само на първи куплет от песента, то текстът не може да бъде ориентир за характера на народния напев, трябва да се определи характерът на мелодията.

В електронния учебник за 6. клас [13] тази тема е допълнително разширена със задача, в която е предложено да се проследи сходството в характера между разказа „По жътва“ от Елин Пелин и клавирият пиеса „Жетва“ из „Младежки албум“ от Васил Казанджиев. Тъй като тук става въпрос за проследяване на **развитието на действието**, на учениците са подсказани основните изразни средства в музиката, с които са предадени двете емоционални криви – веселите закачки на младежите-жетвари, с кульминация, която, както и в разказа настъпва много малко преди кульминацията на другата, трагичната емоционална крива – жаркото слънце, жегата и жертвата на непосилния труд – смъртта на Пенка. Ориентирайки се по тези подсказки, шестокласниците успяват да проследят промените в характера в хода на развитието на музикалното действие.

Резултатът от всичко това е не само обогатяване на впечатленията от конкретното възприемано музикално произведение, но и по-дългосрочен – постепенно развитие на уменията да се преживява слушаната музика, да се разкрива характерът ѝ, да се проследяват не само най-ярките, но и деликатните промени в този характер при протичането на музикалното действие; възпитава се стиливият усет, уважението, разбирането и любовта към стойностното музикално изкуство. Естествено, този подход с ярките впечатления, които се създават при прилагането му, оказва своя благоприятен ефект и върху по-надеждното запаметяване на основни теми от прослушваните образци на тоновото изкуство. Така се повишава и музикалната култура на младежите.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Системата за обогатяване на ученическите музикални възприятия на основата на възприемане и на произведения на други изкуства беше току-що разработена, когато аз постъпих в училище. Нашият клас беше един от първите експериментални класове, които се обучаваха по тази система и през цялото ми обучение в общообразователно училище – от 1. до 7. клас, тъй като после постъпих в музикална гимназия – премина при обучение по тази система. За нейната ефективност говори не само моята професионална реализация като преподавател във висше училище по музика и съавтор на учебници, но също и успешната музикална кариера на много от моите съученици, които избраха музиката за своя професия и продължават да постигат значими успехи в нея. Други съученици са част от нашата образована и емоционално отзивчива публика. През цялото това време, естествено, самата система също се развива и обновява.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бижков, Г., Методология и методи на педагогическите изследвания, София, 1995
- [2] Богданова, М. Нагледност – основен принцип в структурирането на урока по солфедж в предучилищния етап от музикално-слуховото обучение. В: KNOWLEDGE International Journal, Vol. 23
- [3] Димитрова, С., Образованието в света и електронните учебници (1. 4. клас), Варна, 2016
- [4] Иванов, И., Теории за образованието, Шумен, 2000
- [5] Красильникова М. Б. [Синтез и синкретизм: принципи организации русской культуры «канунной» эпохи](#) Вестн. Том. гос. ун-та. Культурология и искусствоведение . 2018. № 31.
- [6] Мерджанова, Я., Училищният учебник и неговата разграничителна функция, София, 2001

-
- [7] Минчева, П. П. Пехливанова, Кр. Филева, Св. Христова. Музыка за първи клас. София, „Просвета – София“, 2016
- [8] Минчева, Кр. Филева, Св. Христова. Музыка за втори клас. София, „Просвета – София“, 2017
- [9] Минчева, Кр. Филева, Д. Кацарова. Музыка за трети клас. София, „Просвета – София“, 2018
- [10] Минчева, Кр. Филева, Д. Кацарова. Музыка за трети клас, електронен учебник. София, „Просвета – София“, 2018
- [11] Минчева, П. П. Пехливанова, Кр. Филева, Св. Христова. Музыка за пети клас. София, „Просвета +“, 2016
- [12] Минчева, Кр. Филева, Св. Христова. Музыка за шести клас. София, „Просвета +“, 2017
- [13] Минчева, Кр. Филева, Св. Христова. Музыка за шести клас, електронен учебник. София, „Просвета +“, 2017
- [14] Минчева, М. Бояджиева, Кр. Филева, Св. Христова, Д. Кацарова. Музыка за седми клас. София, „Просвета +“, 2018
- [15] Минчева, М. Бояджиева, Кр. Филева, Св. Христова, Д. Кацарова. Музыка за седми клас, електронен учебник. София, „Просвета +“, 2018
- [16] Минчева, П., Музикалното възпитание в общообразователното училище, София, 2000
- [17] Филева, К. Възпитанието чрез електронен учебник по музика за 5. клас на СОУ. В: International Journal Knowledge, vol. 13. 2. Skopje, 2016
- [18] Fileva-Ruseva, Krasimira Georgieva. Intellectual Development of Students Through Music Classes in the General Secondary School. International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Music and Dance Vol. 5, No. 5-1, 2017, pp. 29-36
- [19] Форсайт, Р. П., Електронното обучение – теория и практика. Аспекти на педагогическия дизайн. София, 2011

